

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

© 2001 Слободан Станишић

© 2015 за ово издање Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-01525-6

Ова књига штампана је на природном рециклираном папиру од дрвећа које расте у одрживим шумама. Процес производње у потпуности је у складу са свим важећим прописима Министарства животне средине и просторног планирања Републике Србије.

СЛОБОДАН
СТАНИШИЋ

ЖИВОТ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА

ДУШАН И ДУРУНДИЛО

Роман о детињству и раној младости
српског владара Душана Силног

Београд, 2015.

ПРВИ ДЕО

ЉУБИМЦИ ДВОРОВА

1.

Унуци, деде и леиће сјене

ДУШАН ПОДИЖЕ МАЧ и млада војска, која је ишла за њим, хитро застаде. Предео изгледа питомо и мирно. Тако је увек пред борбу. Облаци се некуда склоне, ветар утихне, птице ућуте. Коњи не ржу, не ударају копитима о тле. Ратници, опуштених лица, препуштају се мислима. Неко се помоли, неко мисли на своје најближе, неко, богме, само на непријатеља. Али мир је привидан. Одувек су велике тишине биле само увод у највеће буре.

– Сигурно их има много више од нас – проговори Новак Гребострек млађи.

– Како ти то паде на ум? – упита Угрин Чутурило који је стајао иза њега.

– Да их је мање, галамили би у групама са разних страна, да нас заплаше.

Овако ћуте, рачунају са изненађењем. Кад видимо да су бројнији, биће касно.

Угрин зачуђено погледа кроз полуспуштене капке:

– Како си дошао до тога?

– Рекао ми је деда. Тај све зна.

Новаков деда звао се исто Новак. По старинском обичају отац је давао сину име свога оца. Тако су сада у борбеном поретку наступала два Новака Гребострека. Старији, велики војвода, био је чувени српски војсковођа. Многа народна прича или стих претварали су га у лик из бајке. Оставши без породице, Новак старији желео је да се сав посвети унуку. Али овај одлучи да крене својим путем. Дане је проводио на двору младог краља Зете, Душана, сина Стефана Уроша Трећег, српског краља, кога је народ прозвао Дечански откако су почеле припреме за зидање манастира Високи Дечани на обали реке Бистрице.

Велики војвода напустио је свој раскошни двораци и кренуо за унуком. У почетку се млађани јунак бунио сматрајући да није више дете о коме старији треба да брину. Али све је, по обичају, разрешио Душан:

– Твој деда је легенда. Сви га воле и поштују, нарочито ја. Јасно је да он више не треба да брине о теби. Али ти о њему мораш!

Млади Новак прихватио је озбиљно сваку Душанову реч, па тако би и овога пута. А када је у неколико истински озбиљних и сложених ситуација Душан усвојио предлоге старог војводе, што се показало као веома добро, унук, најзад, схвати да деда није само кућни љубимац.

Мало-помало, поче њихово дружење које је прерасло у пажњу, затим у обострано поштовање, а одатле је веома мали корак до љубави.

Осим тога, пошто је уочио Душанову спремност да прихвати савет једнога од највећих српских војсковођа, поче то да чини и млађани Новак. Резултат је био очекиван за све који су познавали старог ратника. Новак унук брзо је стасао у јунака којег красе знање, вештина и, што је најважније, мудрост, три особине неопходне да млади племић овога времена сачува главу на раменима.

Сада су у бојном поретку. Предводник је Новак Гребострек, лево од њега саборац и добар му пријатељ Угрин Чутурило. Са обе стране распоређено стотинак младих ратника, а иза, стари вук, велики војвода Новак. Иза њега, одевена у мушко, нарогушена Расулија, Угринова сестра, спремна да свакога часа јурне у љути бој. Није јој било суђено да се роди, како су гатаре предвиђале, као дечко, чак су јој и име смислиле унапред према врху планине. Сад, шта је ту је, пошто сукњу неће, преостаје да се понаша како се осећа. Онако краката, кошчата, вечито рашчупана, била је бескрајно симпатична великом војводи. Пошто га је стално изазивала на мегдан, Новак Гребострек је до безумља храбру Расулију добро обучио вештини баратања оружјем. Тако се она на бојном пољу равноправно носила и са снажнијима од себе.

Тишину, која се спустила над пределом, прекину подругљив узвик: – Браћооо, пропали смо! Пред нама су

страшни Душанови гологузи! Сјатила се голема сила, све сама шака јада!

Потом се иза околног стења, жбуња и из шуме зачуше громогласна вика и смех.

Душан се и даље не помера. Држи високо издигнут мач кован од Сунца. Млада војска, што је била распоређена иза њега, као и искуснији ратници, које је Душан држао под платом, постављени лево и десно, не мичу се. Чекају господарев знак.

Четири сина Бранимирова, које су звали Бранимировићи, или, подругљиво, Бранимирчићи, већ дуже време штрпкају српске земље.

Краљ Стефан био је обузет другим бригаама, син његов, млади краљ, чекао је очево наређење. Али сада, кад кренуше на Зету, одбрану је предузео самостално. Пошто је непријатељ већ ушао на територију господства младог краља, ваљало је дејствовати брзо. Зато он подиже војске колико је имао, посла гласнике пријатељима и крену да брани што се још одбранити може.

Уз велику галаму, покличе и подругљиве, најчешће бесмислене узвике, помоли се из заклона голема војска четворо браће и пође силовито на Душана. Било их је пет пута више...

2.

ДОБРИМИР СЕ СА муком пео уз камену стазу. Жарко је желео да буде са осталима, но Душановој наредби нема поговора. Руку на срце, иако му је био брат од тетке по другом колену, необично високи танки Добримир много се разликовао од младог краља Зете. Осетљив, добродушан и нежан, колико год се трудио, није могао да стане уз раме онима који баратају мачем. Једноставно речено, важио је за једног од ретких из лозе Немањића који се најбоље сналази у кухињским пословима. Све је било лако под кровом манастира у Грбљу, уз мајчин скут. Када га је Душан довео у дворац на Дримцу, где је сусрео бројне вршњаке који су владали мачем вештије него каквом играчком прикладном њиховим годинама, Добримиру сопствена неспретност поче да смета. Док је све било мирно, успешно се сналазио у кухињи, али чим би се чули ратни покличи, у њему је растао некакав немир који га је нагонио да дограби мач. Душану је било јасно шта се у Добримиру кува, па му је увек додељивао задатке у којима може лакше

да се снађе. Тако је било и овога пута. Иако је имао мало војника, послао га је у брда, где ће, заједно са младим, управо пристиглим Которанином, учеником мајстора Вите, одабрати стене од којих ће бити клесани стубови будућег манастира. Тако њих двојица сада грабе уз стрму литицу, док остали крећу у бој. Не прође дуго, а Которанин се трже пошто зачу неко мумлање.

– Е, од овог медведа се више живети не може! – проговори Добримир љутито. – Дурундило, лепо ти је речено да останеш код куће! Нема овде посла за тебе, шта ће медвед у камењару!

– Извините – проговори момчић који га је пратио. – А где би могао да буде медвед ако не на планини?

– Овај је навикао да живи на двору, тамо му је најкомотније. Само једе и спава, сви га чувају, стално је у центру пажње.

Ту Добримир одмахне руком па настави да граби уз стрмину. После неког времена, упита госта за име.

– Зовем се Тома Павла Томина Грубо.

– Лепо. Само, шта ти је од свега тога име? – изненади се домаћин. Иако је одрастао у околини Тивта и навикао на медитеранска имена, ово му је било необично.

– Како шта? Све ми је име.

Добримир изгуби стрпљење.

– Добро, зваћу те Грубо. Грубо Которанин.

Момак слеже раменима.

– Па сви ме тако зову.

Наставише да се пењу између стена које су постајале све веће. Онда Грубо нагло застане.

– Овакве су добре.

Добримир га зачуђено погледа. Стена је била огромна, изгледа никаква сила света је не може померити.

– Биће нам потребно много помагача – рече смешећи се.

Млади Которанин испружи дугу, чврсту мотку, коју је дотле држао преко рамена.

– Шта је то? – упита онај зачуђено.

– Полуга. Стара је на хиљаде година – одврати Грубо и замахну мотком као правим оружјем. У том трену зачу се однекуд велика галама и њих двојица се зачуђено погледаше. Онда до њих стиже истински одјек звекета мачева.

3.

КАДА СУ ЧЕТИРИ СИНА Бранимирова кренула на челу своје големе војске, коју су распоредили у правој линији, Душан махну мачем лево-десно. Истога часа његови ратници окренуше се у страну. Тако су на следећи знак, мач унапред, јурнули ка непријатељу као клин на чијем је врху био млади краљ Зете.

По природи висок и снажан, виши од свих на бојном пољу, одевен као прави краљ, страшан у лицу, Душан је био вођа за којим би кренула свака војска. Како налете на Светрашина, најстаријег од браће Бранимировића, замахну жестоко. Овај подметну штит, али удар је био сувише јак и јахач излете из седла. Клин младих српских ратника успешно се заривао у непријатељске редове. Иза Душана је наступао Новак Гребострек млађи, а иза њега старији Новак. Овај се понашао као да је још увек на вежбалишту. Довикивао је младим ратницима своја кратка упутства, која су они без поговора прихватили, окретно изводећи добро увежбане покрете.

– Новаче, замах на десно! ... Уклони тога! ... Тако! ... Угрине, одбаци оног са копљем! ... Добро је синко... Хрељане, прилазе ти двојица са леђа... Окрени се, Митре, и ослободи га за једног... То је ваљано, али сада одмах напред, тај је крупан, захвати га одоздо... Расулија, не жури, пусти да замахне први, тако. Сад одбиј! Лепо, одмах хитро мач, мач, видиш да знаш... Поглед право напред... Крај!

„Крај“ је била омиљена војводина узречица при вежбању и означавала је ситуацију у којој се некоме стави мач под грло. Као вођа какве играчке екипе, искусни војвода распоређивао је младе борце који су незадрживо напредовали. Оно што пропусти сачекивао би лично. Тако му сада наиђоше четворица која истовремено јурнуше на њега. Расулија, једино женско чељаде међу борцима, окрену се са намером да помогне свом учитељу. Али та се помоћ показала сувишном. Као да игра какву окретну игру, у четири замаха, велики војвода Новак Гребострек ослободи се све четворице.

– Деда ти је ненадмашан – добаци Угрин Новаку млађем.

– Увек био – одврати овај па настави да приказује оно чему га је тај исти деда научио.

За то време Душан је покушавао да се пробије до осталих Бранимирових синова. Но, како би се коме окренуо, искрсавала би ратничка петорка обучена за заштиту. Док би завршио са њима, браћа би се вешто одмакла на другу страну бојишта. Тада зачује како из позадине допире глас великог војводе:

– Господару, окрени! – Млади краљ спази како противничка војска добија велико појачање. Са леве и десне

стране излетеше из заклона стотине коњаника. У трену одлучи да прихвати савет великог војводе. Снажним замасима ослободи се противника па довикну саборцима:

– На почетну!

Сви га хитро послушаше, па чистећи све пред собом, вратише се у првобитни положај. Ту су мирно чекали нови знак Душановог високо уздигнутог мача кованог Сунцем. Но, вођа прво нареди старијој плаћеној војсци да се такође поврати. Када и они послушаше, ратници младог краља били су распоређени у двоструки троугао, што је представљало снажан одбрамбени бедем.

Кад непријатељ навали свом снагом, Душан махну водоравно, што је био знак да сви остану где су, јуриш би био бесмислен. Војска младог краља Зете јуначки је сачекивала знатно бројнијег непријатеља. Када се неки редови повише, зачу се савршено мирни глас Новака Гребострека старијег:

– Ми смо се увек тукли оне којих је више. Пошто нам није први пут, Душане, време је да узвратимо напад!

Наступи тишина, кратко.

Млади краљ крену. Клин се поново зари у непријатељске редове и стиже до подножја стеновитог брда. Одатле, на команду, поново се сви вратише на почетну. Бранировићи су заповедали својима да се прераспореде, узимали су нови замах. Бројнији, спремали су се да, као кобац што јурне на недужну малу птицу, задају завршни ударац. Тада са њихове леве стране поче све да тутњи. Југ-Богдан, који је зидао нови дворак за синове, био је прекинут у томе Душановом поруком. А добро је познато колико он

не воли да га у послу ометају. Љут као рис, на челу стотинак својих још љућих ратника, онако без оклопа, само са топузином у рукама, навали да удара као летњи гром. Изненађена и збуњена, војска Бранимирових синова повуче се према високој, као одсеченој ивици брда. Тада поче одозго да слеће огромно стење и камење различитих облика и величине. Заstraшени овом елементарном непогодом, преживели нападачи јурнуше у бег главом без обзира. Али кудгод да крену, налетали су или на мач, или на топуз, или на камење које је пљуштало попут кише, као да га неки медвед гура одозго низ литицу. Медвед? Какав медвед? Па он воли брда под шумом, зашто би се пентрао каменитим литицама? Бранимирови синови Светрашин, Вукојед, Стрвоје и Кршмир, сложна браћа, бежали су као један. Онда се Кршмир нагло заустави па окрене коња.

– Југ-Богдане! – викну. – Ти си све покварио. Добили бисмо битку да се ниси умешао тако подмукло, изненада... Знај да ћу ти се љуто осветити! Љуто!

Југ је управо издавао још нека наређења својим људима, тако да није обратио пажњу на оно што Кршмир чини и говори. Осврну се тек на последње речи:

– Е сад си ме престрашио! Ево, испале ми топуз из руке! – Па замахну, онако како је само он знао, и хитну своје омиљено оружје. Топуз полете у благом луку, и док се најмлађи Бранимировић окретао да настави бекство, бупну га у леђа. Овај јекну и паде. Браћа притрче, подигну га некако на коња, па наставе повратак кући истим оним кораком којим гази бос по трњу...

4.

Мегвед се очовечује

У ВЕЛИКОМ ДВОРИШТУ Душановог дворца ратници су се постројили за смотру. Млади краљ изађе из зграде и упути се према њима сигурним крупним кораком. Кад стиже до почетка прве колоне, иступи Новак Гребострек млађи:

– Ваше краљевско височанство, млада војска спремна је за редовну смотру.

Душан пређе погледом преко својих ратника постројених у два реда.

– Губици?

– Четворица.

– Рањених?

– Дванаесторо. Двојица озбиљније – извештавао је Новак одлучним гласом.

Душан крену крај младих ратника, који су обарали главу кад би стигао испред њих. Потом млади краљ крену у обилазак старије војске, која је била под платом. Рапорт проседог ратника Обрада гласио је:

– Изгубили смо десет војника. Пет рањено, ниједан теже.

Млади краљ нареди да се војсци исплати повећана награда за успешно учешће у борби па крену у задње двориште.

Тамо је, такође, било постројених за смотру. То је, условно говорећи, пратећа формација на чијем је челу стајала Расулија. До ње је било неколико момака који су бринили о храни, снабдевању и спремању, затим Добримир, Грубо Которанин и, на краљево велико изненађење, медвед Дурундило!

Душан се насмеја:

– Шта ће Дурундило овде?

Овај се усправи и поче предњим шапама снажно да се буса у прса.

– Ако дозволите да вам се обратим, краљу – проговори учтиво Добримир – Дурундило се, такође, борио.

– Значи, оно камење је његово дело?

– Започели смо полугом – показа Грубо своју дугу мотку. – А онда се медвед сам умешао. Њему је све личило на игру. Непријатељ је, свакако, то друкчије доживео.

– А јак је, брате, за десеторицу – додаде Добримир. Душан се осмехну, приђе медведу, потапша га по глави па рече раздрагано:

– Браво, јуначе!

Дурундило је разумео похвалу па заврте главом укрут и зареза гласно, показујући на тај начин да је спреман за борбу са непријатељима који тек треба да упознају његову снагу.

Откако је Јован Оливер одјахао за Будим, да обиђе болесну супругу, и повео са собом слугу Видана, Дурундиловог газду, почели су необични догађаји...

5.

НЕ БИХ ЖЕЛЕО да нам се Дурундило придружи на путу – говорио је велики војвода Јован Оливер. – Само не верујем да га можемо на било шта наговорити.

– Будите без брига, господару – смиривао га је слуга Видан. – Нашао сам га у шуми док је био толико мали да није ни личио на медведа. Беше сам, напуштен, па схватих да му је неко побио родитеље. Неговао сам га као какво дете. Од онда слуша и чује све што му кажем.

Па шта си му сада рекао?

– Да гледа Расулију, да буде миран и добар, да је чува као мене и да се нипошто никуд не удаљава.

– Мислиш да ће послушати?

– Их, толико пута сам вас лично уверио!

Оливер одмахну главом, још увек је био неповерљив. Уз све што му је слуга рекао, била му је позната и Дурундилова тврдоглавост. Кад тај нешто научи, тешко га је одвратити.

Оливерова супруга Росина Алпа није волела животиње. А када је једнога дана медвед дошао да посети

њеног мужа, начисто је полудела. Болешљива, дане је про-
водила под сталним налетима кашља, убрзо по необич-
ној медвеђој посети упутила се на лечење у познату Ороњ
(Златну) бању, недалеко од града Будима. Тамо су њени
родитељи били на одмору, па је Росина одлучила да их
обиђе и побољша здравље. Сада јој супруг Оливер иде у
посету. Ништа му се горе не би могло десити већ да се, на
двору угарских грофова, појави у пратњи медведа. Тиме
би понизио, пре свега, српско племство. Сви би тамо учвр-
стили мишљење да су то простаци из шуме, дивљи као
што су звери које свуда воде са собом. Осим тога, Росина
би три дана плакала, почела још више да кашље и испри-
чала мајци како нико не зна колико се она злопати и тешко
живи. Зато је кренуо на пут у пратњи десетак одабраних
пратилаца и слуге Видана, који је био изузетан травар. Већ
је једном успео да Росину излечи својим мелемима, али
она је брзо од свега одустала. Пошто је чуо да јој се стање
погоршало, Јован води свога верног слугу са намером да
супругу некако наговори да поново покуша са травама,
здравијим од свих бања на овоме свету.

6.

НЕКОЛИКО ДАНА ПОСЛЕ битке са Бранимировим синовима, Душан у малом дворишту затече необичан призор. На степеништу, са леве стране, седела је Расулија и са напрегнутом пажњом посматрала Дурундила. Овај се налазио наспрам ње, наслоњен на зид, у необичном седећем положају. Трљао је шапу о шапу, загледајући их повремено, као човек који се, дубоко замишљен, присећа нечега из прошлости.

Млади краљ Зете седе поред Расулије. Неко време је и он ћутке посматрао шта се догађа. Очекивао је да Дурундило, чим спази ко је дошао, живне и приђе му, што је редовно чинио. Али овога пута ништа од тога.

После неког времена оде Расулија и донесе чинију меда коју спусти крај Дурундила. Но, овај је није ни погледао. И даље одсутно пиљи по унутрашњој страни својих празних шапа, као да су дланови.

– Шта се догађа? – упита, најзад, Душан.

Саговорница још мало поћута па рече: